

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ГЕОЛОГО-ГЕОГРАФСКИ ФАКУЛТЕТ

Книга 2 – ГЕОГРАФИЯ

Том 113

ANNUAL OF SOFIA UNIVERSITY “ST. KLIMENT OHRIDSKI”

FACULTI DE GEOLOGIE ET GEOGRAPHIE

Livre 2 – GEOGRAPHIE

Volume 113

АВСТРИЙСКИЯТ ОПИТ В УСТОЙЧИВОТО ПРОСТРАНСТВЕНО РАЗВИТИЕ НА ТУРИЗМА

ИВАЙЛО СТАМЕНКОВ

Катедра „Регионална и политическа география“

e-mail: istamenkov@gea.uni-sofia.bg

Ivaylo Stamenkov. THE AUSTRIAN EXPERIENCE IN THE SUSTAINABLE SPATIAL DEVELOPMENT OF TOURISM

The aim of the paper is to overview the process of integrating spatial and tourism planning and development in Austria. To this end, the role of tourism for the spatial development policy of the three main vertical governance levels is explained through several case-studies. The significance of and the reasons for the development of tourism are also consistently explored. The paper takes into account, on one hand, the federal government of Austria with the differences in the legislation and the nature of the planning documents between the provinces and, on the other, the constitutionally-established principle of self-government of the municipalities. Therefore, only one province (Lower Austria) and several municipalities are considered in the analysis of the regional and local levels. The main task is to derive and summarize the Austrian experience, which after certain adaptations can be used by other countries with similar size and population, uneven spatial development and strong reliance on tourism as a means of prosperity.

Key words: Austria, tourism, spatial development, spatial planning, sustainability.

УВОД

Независимо от голямото икономическо, свързано със създаването на нови работни места значение на туризма за Австрия в последните години се обръща все по-голямо внимание и на пространственото, социалното и екологичното развитие на отрасъла. Тенденцията се забелязва и на трите основни

за управлението на страната вертикални равнища: национално, регионално/ областно (на провинциите) и общинско, като се изготвят редица стратегически и планови документи (Strategien zur nachhaltigen Raumentwicklung von Tourismusregionen..., 2007; Masterplan für Tourismus, 2019; Tourismus und Freizeitwirtschaft in Zahlen, 2019; Tourismusstrategie Niederösterreich 2020; Tourismusstrategie Wien 2020; Tourismusstrategie 2022 и др.). Актуалността на проблема се допълва и от факта, че една сравнително малка като територия (под 84 хил. км²) вътрешноконтинентална, с преобладаващ планински релеф, но икономически високоразвита Австрия, генерира от туристическата дейност като директни приходи за 2018 г. 6,9% от общия БВП (с индиректните приходи делът е 15,3%) и осигурява заетост за почти 7% от работната си сила (www.statistik.at). Като приоритет в държавната политика се търси координираност между постоянното развитие на туризма и политиката за цялостно пространствено развитие, в което страната вече има значителен натрупан опит (Kanatschnig und Weber 1998). С други думи, приоритетна цел е да се намери баланс между непрекъснато нарастващите претенции от страна на обществото и икономиката и разполагаемия пространствен потенциал на държавата.

В десетилетията след политическите промени от края на 80-те години, успоредно с процесите на евроинтеграция и европеизация, все по-актуални стават размяната и ползването на опита при пространственото развитие и управление между по-развитите държави от Западна Европа и изоставащите в развитието си източноевропейски държави (Стаменков 2014). Добър пример за подобен трансфер на знания, практики, политики и информация е Австрийската школа в пространственото планиране, изследване и управление на водещите икономически отрасли, какъвто несъмнено е туризмът. Така се повишава необходимостта от по-задълбочено изследване на австрийския опит, който след определени адаптации може да бъде използван от други държави със сходна площ и население, неравномерно пространствено развитие и силно разчитане на туризма като средство за развитие.

МЕТОДОЛОГИЯ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Целта на изследването е да се направи обзор на процеса на интегриране на пространственото и туристическото планиране и развитие, структуриране и систематизиране на австрийския опит, както и какви изводи могат да се извлекат от него. Ето защо се разглежда прилагането на различни концепции с конкретни казуси и примери за ролята на туризма в политиката за пространствено планиране и развитие на трите основни управленски равнища. Анализират се предимно статистически, нормативни и планови документи. Налице са редица изследвания в немскоезичното пространство относно връзката устойчиво развитие – туризъм (Hopfenbeck und Zimmer 1993; Becker 1996;

Baumgartnerund Röhler 1998; Buchwaldund Engelhardt 1998; Reinund Strasdas 2017 и др.), както и немалко такива с акцент върху Алпите (Kramer 1983; Freyund Neuhäuser 2006; Nachhaltiger Tourismusinden Alpen 2013; Pöhacker 2013; Stallinger 2014 и др.). Все още продължава да бъде по-ограничен броят на публикациите за устойчивото пространствено развитие конкретно на туризма като основен предмет на настоящата статия. Отрасълът в повечето случаи се дава като пример в по-мощни изследвания за устойчивостта на цялостното пространствено развитие (Kanatschnig und Weber 1998; Kanatschnig, Fischbacherund Schmutz 1999; Paesler 2007; Küblerund Widmer 2013; Ebert 2016; Spatial Planningin Austria 2018 и др.).

Като основни задачи на изследването се явяват проследяване на важноста, значението и връзката с пространственото развитие на туризма последователно на национално, регионално и общинско равнище. Поради федералното управление на Австрия с изразени различия в законодателството и в същността на плановете документи между отделните провинции и конституционно заложения принцип на самоуправление на общините при анализа на регионалното и общинското развитие за обект на изследване се взимат една конкретна провинция (Долна Австрия) и няколко общини. Основна задача е и извеждането на добри практики и изводи от австрийския опит, които с известна адаптация може да се използват от други страни.

Изследването не обхваща кризата с COVID-19 от началото на 2020 г. Неминуемите отражения на вируса върху развитието на австрийската икономика и в частност върху туризма ще бъдат предмет на бъдещи изследвания. Още повече че няколко австрийски зимни курорта от провинция Тирол се посочват като първоначално огнище на заразата, което оказва влияние върху разпространението ѝ в цяла Европа, и започнаха обвинения срещу властите в Тирол за късната им реакция при зараждащата се пандемия в началото на март 2020 г.

ТУРИЗЪМ И ПРОСТРАНСТВЕНО РАЗВИТИЕ НА НАЦИОНАЛНО РАВНИЩЕ

Туризмът е определящ за икономиката на много региони в Австрия и показва положително развитие през последните години, като това важи в най-голяма степен за градския и зимния туризъм. През 2006 г. за пръв път е прекъсната дългогодишната доминация на летния туризъм, като тенденцията продължава и през 2008 и 2009 г. (www.statistik.at). Макар че след 2012 г. отново преобладават нощувките в летния сезон, все още има относителна сезонна равнопоставеност – за 2019 г. от достигнатите за пръв път 150 млн. нощувки на летния сезон се падат 79 млн., а на зимния – почти 73 млн. (Tourismusund..., 2019). От локализационна гледна точка продължава концентрацията в по-големите и разположени на по-голяма надморска височина зимни курорти, в градовете като културни и развлекателни центрове, както и в региони с мо-

дерна инфраструктура за свободното време (предимно балнео-, уелнес- и спа-курорти), като в последните се наблюдават вече и процеси на претоварване (Österreichisches..., 2010). Периферни, с по-малък капацитет, с недобре организирано и слабо профилирано предлагане и с по-ниско качество на настанителната база региони постепенно отпадат от пазара.

Нарастващото свободно време и развитието на туризма водят и до пространствена специализация на отделни региони. От една страна, те са важен икономически фактор, от друга обаче, представляват заплаха за традиционните селищни ядра и дребните търговци, особено в малките общини. Изграждането на големи търговски и свързани със свободното време центрове нарушава местния ландшафт, а води и до застрояване на много свободни площи. Нарастващото свободно време води и до увеличен трафик и социални неравенства в пространството, а оттам намалява и децентрализираната система на снабдяване (Kanatschnig und Weber 1998). Увеличеният трафик се изразява преди всичко в повишено използване на индивидуалния моторизиран транспорт. С това се увеличават не само натоварванията с прах и шум и застрояването на свободни площи, но се стига все по-често и до конфликти между участниците в движението и засегнатите жители. Така освен като главна икономическа основа за много региони в Австрия туризмът се разглежда и като ползващ и оформящ пространството фактор (пак там). Днешните проблеми и влияния на отрасъла изискват изготвянето на концепции за алтернативни форми на туризъм в рамките на обща концепция за устойчиво развитие. Пример за традиционната екологична насоченост и устойчивост на Австрия е затварянето през април 2020 г. на последната въглищна ТЕЦ в Меллах, Щирия, като част от държавните мерки за достигане на целта до 2030 г. произведената електроенергия да е само от възобновяеми източници (Integrierternationaler..., 2019).

Kanatschnig und Weber (1998: 153) обобщават някои от основните причини за силното развитие на туризма в Австрия (и в света като цяло) и превръщането му в масов феномен и все по-натоварващ пространството отрасъл:

– Влошаване на качеството на живот в градовете: обуславя се от индустриализацията и произтичащите от нея процеси (пространствена концентрация, урбанизация), като устройството на градовете е следвало с предимство изискванията и нуждите на икономиката. Така жизнените пространства стават все по-неблагоприятни, а чрез функционалното еднообразие градовете губят значението си на зона за отдих (разтоварване) като противовес на стреса от работното място;

– Нарастващото ниво на финансовото състояние (по-високи доходи, увеличаване на покупателната способност) на голяма част от населението;

– За много хора работното място е натоварващо, недаващо възможност за задоволяване на социалните нужди и това води до допълнителен стрес;

– Непрекъснато съкращаване на работното време, което от своя страна води до увеличаване на свободното време, активността и мобилността на населението;

– Чрез постоянното повишаване на нивото на образование се повишава и интересът към културата и изкуството извън родното място;

– Развитието на транспортните и комуникационни средства води до по-лесни, по-бързи и по-далечни пътувания за по-кратки срокове, като в повечето случаи е свързано с по-ниски разходи;

– Демографски причини: увеличаването на броя на домакинствата, състоящи се от един човек, и на броя на бездетните двойки, оттам и на липсващите връзки и задължения към деца и партньори, води до променено туристическо търсене. За увеличеното потребление на туристически услуги принос има и увеличената продължителност на живота (за 2018 г. е 81,7 г., а до 2030 г. се очаква да достигне почти 84 г., www.statistik.at) и нарастващата мобилност на по-възрастните.

През годините Австрия успя да се развие като предпочитана дестинация на международно ниво. Според Австрийската статистика (www.statistik.at) за 2019 г. в общо почти 68 хил. средства за подслон с налични 1,134 млн. легла са регистрирани 152,7 млн. нощувки. Делът на чужденците в нощувките е над 73%. В туристическия сектор за 2018 г. са заети над 317 хил. души, или 6,8% от всички несамоосигуряващи се лица. Делът му в общия БВП на страната, заедно с индиректния ефект, е 15,3%, или почти 60 млрд. евро постъпления. Развитието на планинския туризъм, предимно в неговата зимна форма, е в чест конфликт с екологията. Независимо от това постоянно нарастват въжените съоръжения и новозастроените пространства в свързаните с целогодишния планински туризъм региони. За 2018 г. австрийските въжени линии разполагат с над 2900 съоръжения (1110 лифтове и над 1800 влека), с транспортен капацитет 600 млн. превозени на година при площ, определена за ски писти, от 23 700 хектара (www.seilbahnen.at). В края на зимния сезон 2015–2016 г. въжените линии правят оборот от 1,473 млрд. евро, а заедно със съпътстващите разходи (настаняване, прехрана, търговия, ски екипировка, ски учители, спа и др.) използващите въжените линии туристи правят оборот от 7,9 млрд. евро (Wertschöpfung..., 2016).

Обобщеният анализ на разгледаните в статията стратегически документи (Strategien zur nachhaltigen Raumentwicklung von Tourismusregionen, 2007; Masterplan für Tourismus, 2019; Tourismus und Freizeitwirtschaft in Zahlen, 2019; Tourismusstrategie Niederösterreich 2020; Tourismusstrategie Wien, 2020; Tourismusstrategie 2022) показва сходни тенденции и проблеми в развитието на австрийския туризъм, имащи различни ефекти върху пространствените, а оттам и върху икономическите и социалните условия на страната:

– Кратковременните ваканции се извършват предимно с автомобил и водят до голямо екологично натоварване чрез повишаването на броя на индивидуалните превозни средства и съответните емисии вредни газове;

– Продължаващият проблем с вторите жилища води до високи натоварвания в съответните общини (застрояване на свободни площи, инфраструктурни разходи, продължаващо разрастване на селищата, нарушаване на местния ландшафт, увеличаване на пътния трафик и т.н.);

– Масовият туризъм: пространствената и времева концентрация на туристопотоците постепенно води до насърчаване на количеството вместо на качеството. Така туризмът на много места се развива на границата на допустимото натоварване в съответните региони;

– По-висока активност: честото претоварване на туристическите капацитети има за резултат нарастваща нужда от духовно „презареджане“ чрез движение в незасегната природа и от социални контакти. От това печели ориентираният към преживяването, по-активен и по-близък до природата туризъм като контрапункт на т.нар. lazyholidays;

– Покачващо се ползване на свободни площи за строителни дейности и допълнителни инфраструктурни обекти;

– Поради свързаното с туризма завишено търсене в пазара на недвижими имоти се стига до прекалено високи цени на земята, което е свързано с изтласкване на местното население, а в последствие с възможност за емиграция;

– Стига се до конкуренция за ползването на свободните земи между туризма и селското стопанство, с което намаляват постепенно аграрните площи;

– Прекомерната туристическа инфраструктура има като резултат намаляването на естествените свободни площи, нарушаването на облика на селищата и така се заплашват потенциалите за бъдещо развитие на разчитащите на туризъм общини;

– Нарастващият туристически трафик е свързан с доизграждане на пътна инфраструктура и повишено екологично и шумово натоварване. Освен нарушаването на качеството на живот на местното население това може да доведе и до отрицателни вторични последици;

– Продължаващото от туризма натоварване на околната среда се изразява в ерозионни и вегетационни щети, намаляване на биологичното разнообразие чрез нарушаването на местообитания за флората и фауната, загуба на природен потенциал и т.н.;

– Продължаващата тенденция за купуване или изграждане на втори жилища води до негативни последици като разрастването на селищата, допълнителни общински разходи, увеличен трафик и социални напрежения.

Като се имат предвид икономическият оборот и многообразието от влияния на туризма, се изискват непрекъснато нови концепции при политиката за отрасъла с цел възможното избягване на негативните му последици и обротно, насърчаване на позитивните, но без да се нарушат бъдещите възмож-

ности. Затова е необходимо интегрирано предвидливо мислене, насочено към справянето с комплексни проблеми. Същевременно, в смисъла на устойчивостта, в Австрия трябва да има непрекъснат стремеж към ефикасно и минимално използващо пространството и природните ресурси развитие. Така и бъдещото туристическо развитие ще се адаптира към природните и екологични особености и ще се синхронизира с наличните ресурси в съответния регион. Новите форми на туризма ще донесат възможно най-големи ползи за всички участници, без да предизвикват непоносими недостатъци за обществеността и околната среда (Nachhaltigkeit im Tourismus, 2012).

В хода на една хуманна и ориентирана към околната среда туристическа политика приоритет трябва да е удовлетворяването на многобройните туристически изисквания в рамките на способни институции и незасегната природа, като задължително се вземат предвид интересите и възможностите на местното население. Концепциите, които могат да постигнат тези цели, вече да не се насочват само към икономически и технически, но и към пространствени приоритети. Едновременно е нужно избягването на туристическа политика, която води до необузданото развитие на едни за сметка на оцеляване живота на други и неконтролируема експлоатация на околната среда (пак там).

В същото време все повече се променят и самите туристи – постепенно се променя желанието им за нови дестинации и форми на пътуване. Тази тенденция представлява важно допълнение към разпространените до този момент едностранни „от горе надолу“ концепции в туризма („top-down“ Konzepten) и се определя от фактори като: автономия, инициативност, спонтанност; самостоятелност при осъществяването; солидарност с местните, социални контакти и групови преживявания; децентрализиране (отбягване на големите туристически центрове), оценяване на близостта в географски смисъл; екологично ориентирани методи на производство и адаптирани технологии (Kanatschnig und Weber 1998: 157). Повсеместното развитие на туризма, пространствената, екологичната и социалната отговорност, задоволителната икономическа стойност, оптималният отдих за гостите, както и тяхното личностно развитие са постижими само съвместно и координирано с други стопански и жизнено области. Това изисква сътрудничество на всички заинтересовани страни и участници на всички нива, за да се създадат подходящи условия за устойчиво туристическо развитие (PlanT..., 2019).

ТУРИЗЪМ И ПРОСТРАНСТВЕНО РАЗВИТИЕ НА РЕГИОНАЛНО РАВНИЩЕ (ПО ПРИМЕРА НА ПРОВИНЦИЯ ДОЛНА АВСТРИЯ)

Туризмът намира самостоятелно място във все още актуалната Концепция за развитие на Долна Австрия (Landesentwicklungskonzept..., 2004), независимо че провинцията не е от класическите туристически дестинации като

Тирол или Залцбург например. За 2019 г. провинцията е с дял от почти 7% от посещенията в Австрия, 6% от леглата и по около 5% от нощувките и средствата за подслон. Разчита на някои предимства и потенциали: близост до агломерационния регион на Виена, културно наследство (например долината Вахау, включена в Списъка на световното културно и природно наследство на ЮНЕСКО), развит балнеоложки и медицински туризъм, атрактивна природна среда, селски и кулинарен туризъм и др. Все повече, благодарение на разнообразните си влияния, туризмът се смята за един многоаспектен потенциал за регионалното развитие (Raumdialog..., 2011). На първо място, това е чисто икономическата полза. За провинция Долна Австрия от особено значение са и заетостта, както и чисто пространствените влияния – като развитието на селските, периферни и гранични региони (някои от тях са и бивши депресивни), защото именно такива региони имат запазен културен ландшафт и са предпоставка за устойчиво туристическо развитие. В същото време атрактивността и многообразното туристическо предлагане могат, от една страна, да повишат благосъстоянието на местното население, а от друга – да привлекат изграждането на предприятия и мощности от други отрасли.

В актуалната Стратегия за туризма на Долна Австрия 2020 (Tourismusstrategie Niederösterreich 2020¹) като водещ потенциал за провинцията се разглеждат културният ландшафт, незасегнатата природа и разнообразното предлагане. Сред главните цели са: да се продължи положителното туристическо развитие през последните години, като се търси диференциация на посетителите и пазарите; още по-голямо развитие на кратковременния и уикенд туризма; продължаващо повишаване на качеството на доставчиците на туристически услуги – както в областта на оборудването и обзавеждането, така и в областта на услугите. Успехът се дължи едновременно на добрата стратегия и на иновативни продуктови идеи, свързани с културни пътища, тематични пътувания (цветя, гори, сезони, планини, здраве), селски, кулинарен и планински туризъм и др.

Положителното развитие показва обаче и нарастващо значение на туристическите пространствени нужди като фактор за организацията на пространството (ОП), пространственото планиране и регионалното развитие. Само в последното десетилетие са изградени редица нови туристически сгради и съоръжения, а много съществуващи са реструктурирани и увеличени като обем. В същото време такава (техническо) усъвършенстване на туристическа-

¹ Важността на туризма за регионалното развитие се вижда във факта, че към началото на 2020 г. седем от деветте австрийски провинции имат специален стратегически документ за отрасъла: Tourismusstrategie 2022+ в Бургенланд; Tourismusstrategie Niederösterreich 2020 в Долна Австрия; Landes-Tourismusstrategie 2022 в Горна Австрия; Strategieplan TourismusSalzburg 2020 в Залцбург; Wirtschafts- und Tourismusstrategie 2025 в Щирия; Tourismusstrategie Der Tiroler Weg 2021 в Тирол и Wirtschaftsleitbild & Tourismusleitbild Vorarlberg във Форарлберг.

та инфраструктура се планира и изпълнява в отговор на нуждите на местното население и е пригодно към ендегенните регионални дадености. Именно такава е и ролята на ОП в смисъла на устойчивото туристическо развитие: всички ресурси да бъдат съхранени по възможно най-правилния начин, като същевременно тя поема координираща и контролираща роля за избягване на евентуално прекомерно развитие в рамките на отделна община или регион. Най-общо връзката между туризма и ОП в Долна Австрия, както е заложена и в основните стратегически документи, се свежда до няколко цели:

- Туристическата инфраструктура с регионално и надрегионално значение да е с възможно най-централно положение и с възможно най-добра свързаност с обществения транспорт с цел намаляване на индивидуалния моторизиран транспорт;

- Разработване на общи стратегии на надместно равнище и междуобщинско финансиране при изграждането и поддръжката на туристическата инфраструктура – така се постига ефектът на мащаба и се преодоляват финансовите и бюджетни трудности при самостоятелно финансиране от една община;

- С цел туристическите предприятия да са максимално удобно разположени за населението, за предпочитане е изграждането им в съответните централни места. В Долна Австрия съществува ясна шестстепенна йерархия при централните места (Стаменков 2019);

- Разработване на програми за по-равномерно времево натоварване на съоръженията (значително по-силно е натоварването през уикендите, отколкото през работните дни).

Според отдела по туризъм на провинция Долна Австрия (<https://tourismus.niederoesterreich.at>) отрасълът и ОП досега работят в добър синхрон, което се отразява и в положителното туристическо развитие на провинцията. С разработването на новата Стратегия за туризма на Долна Австрия 2025 се цели продължаване на успешния път досега, като до 2025 г. се предвиждат 8 млн. нощувки годишно в провинцията. За сравнение 2019 г. беше рекордна със 7,6 млн. нощувки и над 3,2 млн. посещения, съответно ръст с 3,5 и 6,5% спрямо 2018 г. (www.statistik.at).

ТУРИЗЪМ И ПРОСТРАНСТВЕНО РАЗВИТИЕ НА ОБЩИНСКО РАВНИЩЕ

Като типичен пример от 80-те и 90-те години за община, постигнала положително устойчиво развитие благодарение на туризма, може да се посочи Лезахтал (Lesachtal). Намира се в Южна Австрия, в политически окръг Хермагор (Herzog) в провинция Каринтия, в дълга 30 км и разположена на 1100 м н.в. долина, с население под 1400 души (<http://www.lesachtal.gv.at>). През втората половина на XX в. общината се характеризира с намаляващ брой на населението, намаляващ брой на туристите, липсващи инфраструктурни

съоръжения и предприятия от обслужващата сфера, висок дял на всекидневните трудови пътуващи (50%), както и проблеми със селското стопанство. Като резултат от последователна десетгодишна възстановителна работа с общите усилия на местното население, общинската администрация, Австрийското дружество за самостоятелно регионално развитие (Österreichische Arbeitsgemein schaft füreigenständige Regionalen twicklung) и провинция Каринтия се противодейства успешно на негативните тенденции.

Чрез съвместно пространствено планиране и координация на земеделието и алпийския туризъм в Лезахтал се създава отличителна регионална идентичност и се насърчава промотирането приоритетно на местната култура. В същото време чрез регионални икономически инициативи и форми на сътрудничество се намалява външната зависимост. Сред основните цели и мерки, които си поставят общинските власти, са:

- Запазване на ценния културен ландшафт;
- Плавно разширяване на федералната пътна мрежа;
- Устойчиво разширение на застроените площи;
- Строителство само на двуетажни сгради в стил „Лезахтал“;
- Строителство на средства за подслон с максимум 70 легла.

Повечето, предлагащи услуги в туризма, са фермери, които в рамките на акцията „Отпуск в селска къща“ („Urlaубam Bauernhof“) имат на разположение максимум 10 легла за посетители. Туристите могат да участват и да се запознаят с всекидневната дейност в селските дворове. Участието на общината в акцията „Отпуск на село в Австрия“ („Dorfurlaubin Österreich“) на практика изключва от местния пространствен модел за туристическо развитие високите хотелски сгради и прекомерното инфраструктурно развитие – като ски лифтове, самостоятелни бунгала и др. По този начин общината става известна с отказа си да развие „твърда“ форма на масовия туризъм. През 1991 г. на туристическо изложение в Щутгарт общината е обявена за „Най-екологичната и незасягаща природата алпийска община на Европа“ (Europa sumweltfreundlich sterundnatur belassenster Alpengemeinde). Освен това заедно с още няколко съседни общини през 2017 г. се обявиха за първата в света „Дестинация за бавна храна“ (Slow Food Travel Destination). Лезахтал е и част от инициативата за устойчив туризъм „Алпинистки селища“ (Bergsteigerdörfer) на Австрийската алпийска асоциация, финансирана от Европейския земеделски фонд за развитие на селските райони и в координация с алпийските дружества на Германия, Словения и Италия, имат за цел прилагане на Алпийската конвенция (www.alpsonv.org). Подписаната през 1991 г. конвенция е първият по рода си правнообвързващ инструмент за устойчивост, който опитва да запази чувствителните алпийски екосистеми заедно с регионалните културни идентичности, наследство и традиции.

Така поради периферното си географско положение и манталитета на местните Лезахтал успява да се предпази от големи туристически проек-

ти, модерен масов туризъм и всичките, свързани с това развитие, негативни влияния. Освен „мекия“ туризъм (SanfterTourismus) основни икономически дейности продължават да са земеделието и дребната търговия. За разлика от по-голямата част от алпийските региони в Австрия, тук зимният ски туризъм е с второстепенна роля, а в общината няма и не се предвижда засега изграждане на лифтови съоръжения.

През последните години се обръща все по-голямо внимание на климатичните промени и съответно на влиянието им върху развитието на туристическите региони. Климатичните промени се изразяват в различни аспекти, като могат да са и шансове, и рискове за отделните туристически обекти и сезони. Австрия може да предложи през лятото на трудно понасящите горещините в Южна Европа и големите градове многообразна туристическа програма от планини и езера. Като положителни аспекти на климатичните промени се считат умерените температури в региона на Алпите, както и постепенното удължаване на летния туристически сезон. В конкурентността обаче все по-важни стават качеството, профилирането в определен туристически продукт и професионалните организационни структури.

Пионер в подобен вид документи е Стратегията за устойчиво пространствено развитие на туристически региони под знака на глобалното затопляне по примера на зимния ски център „Шладминг“ (Strategien zur..., 2007). Стратегията е поръчана и финансирана от Федералното министерство за образование, наука и изследвания (Bundesministerium für Bildung, Wissenschaft und Forschung) и е изготвена в периода 2005–2007 г. от интердисциплинарен екип изследователи от Австрийския институт за пространствено планиране (Österreichisches Institut für Raumplanung), Университета за аграрни науки във Виена (Universität für Bodenkultur Wien), Института за ландшафтно развитие, отдих и опазването на природната среда (Institut für Landschaftsentwicklung, Erholungs- und Naturschutzplanung), Института по метеорология (Institut für Meteorologie) към Университета за аграрни науки и др. При изготвянето ѝ са разработени климатични модели, регионални анализи и маркетингови проучвания за региона на Шладминг. Резултатите от тях се включват в различни сценарии и се обсъждат с местните заинтересовани участници. От тези сценарии се извеждат мерки и алтернативи, които да могат да противодействат на потенциалните отрицателни икономически последици от климатичните промени за региона. Въведен е и стратегически планов инструмент за мониторинг на осъществените дейности и по този начин служи като основа за вземане на решения за бъдещо развитие.

Основната цел на стратегията е да не се допусне прекомерно и неконтролируемо туристическо развитие и натоварване на пространството в силно зависимия от отрасъла регион на фона на климатичните промени. Именно Шладминг се счита за една от спортните столици на Щирия и за постоянно развиващ се туристически регион с международно значение. Това се вижда

и в регионалните данни за 2019 г. (за туристическата статистика се взема периодът от ноември 2018 до октомври 2019 г.): при население от малко над 6600 души почти 77% от заетите работят в сферата на услугите, което е над средните стойности за провинция Щирия и Австрия като цяло. Ясно си личи сезонността – 56% от посетителите (256,3 хил. от общо 457,5 хил.) и 59% от ношувките (1,048 млн. от общо 1,791 млн.) се падат на зимния сезон. За сравнение през 1995 г. посещенията са под 170 хил., а ношувките – под 950 хил. (<https://gemeinde.schladming.at>).

Важността на туризма на локално ниво се допълва и от въвеждането в австрийската статистика на понятието „туристически общини“ (Stellenwertder..., 2008). Става въпрос за общини, в които са отчетени най-малко 1000 ношувки годишно. За 2018 г. броят им е 1558 от общо 2096 общини (www.statistik.at).

Тъй като стойностите в „туристическите общини“ са доста различни, те са разделени в няколко групи. За целите на класификацията се използват различни индикатори като туристически интензитет (брой ношувки на 1 жител), дял на ношувките в зимния период от общия им брой за годината, дял на работните места в сферата на туризма от общия брой работни места. Като резултат се получават 6 типа „туристически общини“:

- Тип 1 – Общини с ограничена туристическа дейност (най-вече през летния сезон);
- Тип 2 – Общини с ограничена туристическа дейност (най-вече през зимния сезон или целогодишно);
- Тип 3 – Общини със средно туристическо развитие;
- Тип 4 – Общини със силно целогодишно туристическо развитие (с преобладаване на летния туризъм);
- Тип 5 – Общини със силно целогодишно туристическо развитие (с преобладаване на зимния туризъм);
- Тип 6 – Общини с интензивен зимен туризъм.

Общините от тип 1 и 2 се характеризират с нисък интензитет на ношувките и слабо натоварване на легловата база. Различията между двата типа произлизат от сезонността. Към тази категория се отнасят по-голямата част от „туристическите общини“ в Долна Австрия, Бургенланд, Щирия, Каринтия, както и по-големите столици на провинции.

Общините от тип 3 в повечето случаи показват над средните за страната стойности на туристическия интензитет и са предимно с целогодишно развит туризъм. Разположени са в Западна Австрия и провинциите Горна Австрия и Каринтия. Особено силна е концентрацията им в Залцкамергут, Горна Каринтия, Пинцгау (Pinzgau) и Понгау (Pongau) в провинция Залцбург, Източен Тирол и в региона Блуденц–Брегенцер Валд (Bludenz–Bregenzer Wald) в западната част на провинция Форарлберг.

Над 100 от „туристическите общини“ се категоризират като такива със силно и интензивно туристическо развитие (типове 4, 5 и 6). За тях са ха-

рактърни значително по-високи стойности от средните за страната на всички използвани индикатори, различията идват предимно от сезонността. Ако не се вземе предвид Виена като целогодишна водеща дестинация, при тип 6 има още шест общини с интензивно развит зимен туризъм и с над 1 млн. ношувки в зимния сезон 2017–2018 г. (Tourismusund..., 2019). Това са Зьолден (малко над 2 млн. ношувки), Заалбах-Хинтерглем (1,6 млн.), Ишгъл (1,4 млн.), Залцбург (1,2 млн.), Шладминг (1 млн.) и Санкт Антон ам Арлберг (1 млн.).

ОСНОВНИ ИЗВОДИ ОТ АВСТРИЙСКИЯ ОПИТ В УСТОЙЧИВОТО ПРОСТРАНСТВЕНО РАЗВИТИЕ НА ТУРИЗМА

Обобщеният анализ на използваните за изследването основни стратегически документи (Strategien zur nachhaltigen Raumentwicklung von Tourismus regionen..., 2007; Masterplan für Tourismus, 2019; Tourismus und Freizeitwirtschaftin Zahlen 2019; Tourismusstrategie Niederösterreich 2020; Tourismusstrategie Wien, 2020, Tourismusstrategie 2022 и др.) позволява извеждането на някои цели и мерки, които чрез определена адаптация могат да се използват и в други разчитащи на отрасъла страни (типичен пример е България):

– Чрез установяване на задължителни граници за застрояване на населените места, промяна на предназначението на неизползвани определени за строителна дейност площи и промяна на местната политика по отношение предназначението на свободните площи да се ограничи жилищната строителна дейност. Към това да се установят по-строги изисквания към новото строителство и да се прилага последователна политика срещу незаконното строителство. Успоредно с развитието на аграрната политика, общините в туристическите региони да осигурят площи за общински жилища, от една страна, както и такива, свързани със свободното време, от друга.

– В смисъла на разтоварването на извършващите интензивен туризъм региони и справедливото разпределение на ползите от отрасъла на регионално равнище главна цел трябва да е децентрализираната концентрация на свързаните с туризма и свободното време съоръжения и дейности. На локално равнище, наред с туристическите структури, да се осигури и запазването на свободни пространства за други нужди.

– Пространственото, устойчиво, екологично и социално отговорно развитие на туризма е свързано със съобразяването с регионалните капацитети и дадености и установяването на определени забрани (например забрана за по-нататъшно развитие на вече интензивно натоварени от туризма общини). В зависимост от допустимите ефекти и приемливия размер на текущото натоварване се задават мерки за контрол на туристическото развитие, за да се запази капацитетът на околната среда и да се осигурят опции за бъдещите поколения. По-конкретно се прилага задължителна идентификация на защи-

тените територии и зони за отдих (със съответни пространствени граници, ограничаващи туристическата дейност), но и регламентиране на достъпа (намаляване на общия брой на превозните средства, затваряне на улици за частни транспортни средства, ограничения за достъп и др.).

– За овладяване на мобилността в свободното време се въвеждат редуциращи мерки по отношение на транспорта (запознаване на обществеността с факта, че индивидуалният транспорт не е икономически най-изгоден, икономически стимули за преминаване към обществен транспорт, регулиране на транспортните потоци, концепции за туристически региони без моторни превозни средства, като например Цермат и СаасФее в Швейцария).

– Чрез интегративни, фокусирани върху екологичните изисквания туристически концепции се цели избягване на прекомерната експлоатация, запазване на близките до природата и максимално естествени ландшафти, гарантиране на защита за екологично чувствителните и ценни свободни пространства, както и създаването на буферни зони около тях.

– С по-строгото прилагане на инструментите на ОП и екологичните разпоредби се гарантира щадящо пространството развитие и се ограничават негативните влияния на туризма. За това може да допринесе и една по-модерна оценка на екологичната поносимост (какъвто добър пример е провинция Каринтия).

– Необходими са по-големи усилия за включването на всички участващи в туризма не само в планирането и създаването, но и в прилагането на туристическите концепции. Един подобен подход изисква както хоризонтално (всички политически и икономически сектори), така и вертикално (засегнатите и управляващите на различните административни равнища) сътрудничество.

– Акцент върху интегрирането в туристическото планиране на свързаните с околната среда области на правото, за да се сведат до минимум дългосрочните негативни въздействия от развитието на туризма.

– За да се подобри статуквото на туристическото планиране с оглед на целите на устойчивото развитие, туристическите концепции и стратегии да бъдат в по-голяма степен включени в местното и надместното пространствено планиране. Така ще се постигне по-добрата координираност на туристическото развитие с други локални и регионални цели.

– За да се противодейства на негативните последици и тенденции на туризма от последните десетилетия, вместо количествено ориентирано развитие да се приоритизира качествено ориентирано планиране.

– В допълнение към необходимите стойностни промени за всички засегнати от туристическия сектор са задължителни по-отговорна реклама и по-честен маркетинг.

– Разработването на „идеал“ или концепция за туристическо развитие на местно равнище (с участието на всички засегнати) да бъде официално застъпено в плановите закони с оглед на значението на туризма като използващ

и оформящ пространството фактор. Един такъв документ да се счита като анализ на моментната ситуация и ориентир за бъдещето и да разкрива както проблеми и рискове, така и потенциални възможности. Необходимо е да се постави акцент върху участието на всички заинтересовани страни, за да се усили възприемането на необходимите мерки от местните жители.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

През последните години в Австрия все по-актуален е въпросът с използването, устройството и управлението на пространството. Изработени са множество документи (концепции, стратегии, планове, програми и др.), разясняващи политиката за пространствено планиране и развитие, като много от тях са обвързани и с конкретен пространствен обект или конкретен отрасъл. Туризмът като един от структуроопределящите за страната отрасли също заема подобаващо място при разработването им. В допълнение се проведеха редица изследвания за пространствените, икономически, социални и други влияния на туризма, в това число и недопускане на негативните последствия на отрасъла. Направените изводи за устойчивото пространствено развитие на туризма в Австрия засягат редица тематика, типични понастоящем за страните от Източна Европа, като: презастрояване, незаконно строителство, прекомерна и несъобразена с местните капацитети и условия концентрация на туристическия сектор и оттам претоварване в отделни дестинации, заплаха на естествените ландшафти и местообитания, слабо участие на гражданското общество при създаването и прилагането на политиките и др.

Изучаването и адаптацията на австрийския опит, особено на регионално и общинско ниво, могат да бъдат от полза за едно устойчиво, ненарушаващо природния и културния ландшафт развитие на българския туризъм. Все още у нас една голяма част от областните и общинските планове и стратегически документи разчита приоритетно на отрасъла независимо от количествените и качествени различия между отделните териториални единици при възможностите и ресурсите за развитие на туризма. Австрия е подходящ пример за сравнение и трансфер на знания, опит и информация по редица аспекти на пространственото планиране, защото са налице някои сходни с България проблеми в пространственото развитие – голям процент планински територии, над 1/5 от населението живее в столичната агломерация, по-слабо развити гранични и староиндустриални региони, пространствено и времево неравномерно разпределение на туристическите потоци. Тези проблеми и предизвикателства ще бъдат предмет на бъдещи изследвания.

ЛИТЕРАТУРА

- Стаменков, Ив. 2014. Организацията на пространството в Австрия: географски проблеми и перспективи. Дисертация. София.
- Стаменков, Ив. 2019. Преглед на съвременната концепция за централните места в Австрия. – В: Пространство–Общество–Икономика. Т. 1. София: Атласи, 151–162.
- Baumgartner, Ch., Ch. Röhrer. 1998. Nachhaltigkeit im Tourismus: Umsetzungsperspektiven auf regionaler Ebene. Wien: Manz, 1998.
- Becker, Ch. 1996. Tourismus und nachhaltige Entwicklung: Grundlagen und praktische Ansätze für den mitteleuropäischen Raum. Darmstadt.
- Buchwald, K., W. Engelhardt. 1998. Freizeit, Tourismus und Umwelt. Bonn: Economica-Verlag.
- Ebert, Ch. 2016. Erfahrungsbericht und Überblick zum Projekt e-GAP: Modellkommune Elektromobilität Garmisch-Partenkirchen. Elektromobilität im ländlich-touristischen Raum als Baustein für eine nachhaltige Entwicklung. – In: Potenziale neuer Mobilitätsformen und -technologien für eine nachhaltige Raumentwicklung (ed. by J. Christian, und S. Wappelhorst). Hannover: Verlag der ARL, 107–125.
- Frey, T., V. Neuhäuser. 2006. Klima-Wandel-Alpen. Tourismus und Raumplanung im Wetterstress. CIPRA Tagungsband 23.
- Hopfenbeck, W., P. Zimmer. 1993. Umweltorientiertes Tourismusmanagement: Strategien, Checklisten, Fallstudien. Landsberg, Verlag Moderne Industrie.
- Integrierter nationaler Energie- und Klimaplan für Österreich. Periode 2021–2030. 2019. Wien, https://www.bmlrt.gv.at/umwelt/klimaschutz/klimapolitik_national/nationaler-energie-und-klimaplan.html.
- Kanatschnig, D., G. Weber. 1998. Nachhaltige Raumentwicklung in Österreich. Schriftenreihe des Österreichischen Instituts für Nachhaltige Entwicklung, Band 4. Wien, https://oin.at/oin/_publikationen/PublikationenALT/Institutseigene%20Schriftenreihe/Kanatschnig%20Weber%201998%20OIN_Bd_4.pdf.
- Kanatschnig, D., Ch. Fischbacher, P. Schmutz. 1999. Regionalisierte Raumentwicklung: Möglichkeiten zur Umsetzung einer Nachhaltigen Raumentwicklung auf regionaler Ebene. Schriftenreihe des Österreichischen Instituts für Nachhaltige Entwicklung, Band 5. Wien, https://oin.at/_publikationen/PublikationenALT/Institutseigene%20Schriftenreihe/Kanatschnig%20Fischbacher%20Schmutz%201999%20OIN_Bd_5.pdf.
- Kramer, D. 1983. Der sanfte Tourismus: Umwelt- und sozialverträglicher Tourismus in den Alpen. Wien, Österreichischer Bundesverlag.
- Kübler, D., C. Widmer. 2013. Modellvorhaben nachhaltige Raumentwicklung: Zusammenarbeit auf grossregionaler Ebene. Bern, Bundesamt für Raumentwicklung.
- Landesentwicklungskonzept Niederösterreich 2004, St. Pölten.
- Nachhaltiger Tourismus in den Alpen. 2013. Alpenkonvention, Alpensignale – Sonderserie 4, https://www.alpconv.org/fileadmin/user_upload/Publications/RSA/RSA4_DE.pdf.
- Nachhaltigkeit im Tourismus. 2012. Grundlagenpapier und Diskussionsgrundlage der Österreich Werbung. Wien, https://www.austriatourism.com/fileadmin/user_upload/Media_Library/Downloads/Marke/nachhaltigkeit_positionspapier.pdf.

- Österreichisches Raumentwicklungskonzept 2011 – Arbeitsgruppe I: Wirtschaftliche Entwicklung. Wien.
- Paesler, R. 2007. Tourismus und Nachhaltigkeit. Ein Überblick aus deutscher Perspektive. – In: Nachhaltige Entwicklung in Polen und Deutschland (ed. by G. Banse und A.Kiepas), 185–198.
- Plan T – Masterplan für Tourismus. 2019. Bundesministerium für Landwirtschaft, Regionen und Tourismus. Wien, https://www.bmlrt.gv.at/tourismus/masterplan_tourismus.html.
- Pöhacker, Ch. 2013. Der Tourismus in den Alpen: Zukunftsprognosen und mögliche Auswirkungen, Hamburg, Bedey Media GmbH.
- Raumdialog – Magazin für Raumplanung und Regionalpolitik in Niederösterreich. Nr. 3/2011, https://www.raumordnung-noe.at/fileadmin/root_raumordnung/infostand/periodika/magazin_raumdialog/Archiv_Raumdialog/RAUMDIALOG_3-11.pdf.
- Rein, H., W. Strasdas. 2017. Nachhaltiger Tourismus: Einführung. Konstanz und München, UVK Verlagsgesellschaft.
- Spatial Planning in Austria. With References to Spatial Development and Regional Policy. 2018. Vienna. Austrian Conference on Spatial Planning (ÖROK), Publication Series № 202.
- Stallinger, G. 2014. Nachhaltiger Wintertourismus im österreichischen Alpenraum: Entwicklungen, Trends und Zukunftsperspektiven. Disserta Verlag.
- Stellenwert der Gemeinden für den österreichischen Tourismus. 2008. Österreichisches Institut für Raumplanung, Wien.
- Strategien zur nachhaltigen Raumentwicklung von Tourismusregionen unter dem Einfluss der globalen Erwärmung am Beispiel der Wintersportregion um Schladming. 2007. Österreichisches Institut für Raumplanung, Wien.
- Tourismus und Freizeitwirtschaft 2018. Bundesministerium für Landwirtschaft, Regionen und Tourismus. Wien, <https://www.bmlrt.gv.at/service/publikationen/tourismus/bericht-lage-tourismus-freizeitwirtschaft-oesterreich-2018.html>.
- Tourismus und Freizeitwirtschaft in Zahlen. 2019. Österreichische und internationale Tourismus- und Wirtschaftsdaten. 55. Ausgabe, <https://www.wko.at/branchen/tourismus-freizeitwirtschaft/tourismus-freizeitwirtschaft-in-zahlen-2019.pdf>
- Tourismusstrategie 2020. Wien, <http://tourismusstrategie2020.wien.info/downloads/WT-Tourismusstrategie-2020.pdf>.
- Tourismusstrategie 2022. Tourismus. Zukunft. Oberösterreich. 2017, https://www.wko.at/branchen/ooe/tourismus-freizeitwirtschaft/gastronomie/Oberoesterreich-Landes-Tourismusstrategie-2022_web.pdf.
- Tourismusstrategie Niederösterreich 2020. 2017. St. Pölten, <https://tourismus.niederoesterreich.at/tourismusstrategie>.
- Wertschöpfung durch österreichische Seilbahnen. 2016. Endbericht Oktober 2016, Wien, <https://www.wko.at/branchen/transport-verkehr/seilbahnen/Wertschoepfung-durch-Oesterreichische-Seilbahnen.pdf>.

<http://lesachtal.gv.at>
<https://gemeinde.schladming.at>
www.alpconv.org
www.bmbwf.gv.at
www.oeaar.at

www.oerok.gv.at
www.oir.at
www.seilbahnen.at
www.statistik.at

SUMMARY
THE AUSTRIAN EXPERIENCE IN THE SUSTAINABLE SPATIAL DEVELOPMENT
OF TOURISM

The paper focuses on the link between tourism and spatial planning and development policy, and what lessons can be drawn from the Austrian experience. The economic sector, which has determined the development of many regions in Austria, has shown a positive trend in recent years, especially in the case of urban and winter tourism. For the first time in 2019, 150 million overnight stays have been reached, almost evenly distributed between the summer and winter seasons. In terms of location, the concentration continues to grow in the larger and higher altitude winter resorts, in cities being cultural and leisure destinations, as well as in regions with modern leisure infrastructure (mainly wellness and spa resorts). Besides being a major economic base for many regions in Austria, tourism is also considered as a land-use factor. Today's problems and impacts in this industry require the development of concepts for alternative forms of tourism within a common concept for sustainable development. In recent years, some trends in the development of Austrian tourism have been observed in different regions, with diverse effects on spatial and (related to spatial development) economic and social conditions: excessive use of private transport; excessive spatial and temporal concentration of tourist flows; overloading of tourist capacities; increasing needs of tourism for undeveloped open spaces; environmental pressures, etc.

The province of Lower Austria relies on some advantages and potentials: proximity to the agglomeration region of Vienna, cultural heritage, advanced spa and medical tourism, attractive natural environment, rural and culinary tourism. Increasingly, thanks to its diverse influences, the tourism is considered as a multifaceted potential for the regional development. Of particular importance to Lower Austria are the economic benefits and employment, but also the spatial impacts – especially in rural, peripheral and border regions (some of which are former deprived areas). On the other hand, such regions have a preserved cultural landscape and are a prerequisite for sustainable tourism development.